Salo, O.-P., T. Nikula & P. Kalaja (toim.) 2007. Kieli oppimisessa – Language in Learning. AFinLAn vuosikirja 2007. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisuja no. 65. Jyväskylä. s. 75–91.

▼▼▼▼

OPPILAAT JA OPETTAJAT KIELTEN JA TEKSTIEN KÄYTTÄJINÄ KOULUSSA JA VAPAA-AJALLA – KARTOITUSTUTKIMUKSEN SUUNNITTELU JA TOTEUTUS

Peppi Taalas, Mirja Tarnanen & Ari Huhta
Jyväskylän yliopisto

This article reports on a project that explores and interprets literacy practices in the mother tongue and foreign languages both in school and out-of-school contexts. The target group of inquiry are pupils in the 9th grade along with their mother tongue and foreign language teachers in the Finnish-speaking schools in Finland. The project aims to evaluate to what extent schools are able to meet the challenges of the knowledge society and to prepare young people for the literacy challenges of the new worlds of work and life. In this article we describe the theoretical starting points and the overall framework of the study, the operationalisation of the research questions in the survey used in the first phase of the project, sampling of the pupils and teachers in the survey, and the actual data gathering process.

Keywords: literacy practices, multiliteracy, school and out-of-school contexts, L1 learning, L2 learning, multimodal pedagogies, assessment

1 JOHDANTO

Artikkelimme on osa *Muuttuvat teksti- ja mediamaisemat. Oppilaat ja opettajat kielten ja tekstien käyttäjinä koulussa ja vapaa-ajalla*[1] -tutkimushanketta, jossa tarkastellaan 9.-luokkalaisten koululaisten sekä äidinkielen ja vieraiden kielten opettajien tekstikäytänteitä. Tutkimushanke on luonteeltaan monitieteinen ja näkökulmaltaan holistinen siten, että siinä tarkastellaan käytänteitä yhtäältä **mikrotasolta** luokkahuoneesta käsin ja toisaalta **makrotasolta** opetussuunnitelmien, strategioiden, valtakunnallisten kokeiden näkökulmasta. Tutkimuksessa ovat keskiössä sekä opettajat että oppilaat arvoineen, käsityksineen, asenteineen ja monitai yksikielisine taustoineen. Tutkimushankkeessa on useita vaiheita, joista ensimmäinen on otokseltaan edustava kysely kielten ja äidinkielen opettajille sekä 9. luokan oppilaille. Kyselyaineisto kerättiin keväällä 2006, ja tutkimushanke on saanut Suomen Akatemian rahoitusta vuoden 2007 alusta lähtien. Kuvaamme artikkelissamme lyhyesti teoreettista tausta-ajatteluamme ja keskitymme sen jälkeen esittelemään ja pohtimaan kyselytutkimuksen suunnittelua ja toteuttamista sekä siihen liittyviä mahdollisuuksia ja haasteita.

2 MONIMEDIAINEN MAAILMA OSANA OPPIMISTA JA VAPAA-AIKAA

Medialukutaito, tekstitaidot, *(multi)literacy* ovat kaikki läheisesti toisiinsa linkittyviä käsitteitä, joilla pyritään kuvaamaan perinteisen lukutaidon käsitteen laajentumista. Lukutaidolla tarkoitetaan näitä käsitteitä käytettäessä tekstien tuottamista, tulkintaa ja käsittelyä eri medioilla erilaisissa sosiaalisissa ja kulttuurisissa tilanteissa. Yhteiskunnan muuttuessa yhä globaalimmaksi ja

1 ToLP – Towards Future Literacy Pedagogies -tutkimushankkeesta lisää osoitteessa http://www.jyu.fi/tolp.

monimuotoisemmaksi ja teknologian kehittyessä yhä useampaa elämänaluetta lävistäväksi, on selvää, että yksilöltä edellytettävät tiedot ja taidot myös muuttuvat. Laajennettu lukutaidon käsite pitääkin siis sisällään ajatuksen monipuolisesta tavasta hahmottaa ympäröivää maailmaa ja sitä kautta ohjata ja säädellä omia valintojaan ja dramaattisesti ilmaistuna, omaa kohtaloaan, kuten koulutusta, asuinpaikkaa, ammatinvalintaa. Kernin (2000) *literacy*-määritelmän mukaan kyse ei ole vain taidosta tuottaa ja tulkita erilaisia tekstejä (ml. erilaiset visuaaliset representaatiot) vaan kriittisestä tietoisuudesta erilaisten tekstien välisestä suhteesta sekä erilaisten sosiaalisten ja kulttuuristen teksti- ja viestimaailmojen ymmärtämisestä ja hallinnasta[2]. Kielenkään opetuksessa ei siten tämän määritelmän mukaan ole kyse vain kielellisten ja kulttuuristen representaatioiden tulkitsemisesta tai suoraviivaisimmillaan ”kääntämisestä” ja soveltamisesta eri kielten tai medioiden välillä, vaan niiden syvemmästä ymmärtämisestä sekä erilaisissa tilanteissa realisoituvien viestien ymmärtämisestä.

Koululla on erityinen haaste siinä, miten näiden taitojen kehittyminen rakennetaan osaksi opetussuunnitelmaa. Mediataidot tai tekstikäytänteet eivät ole yksittäisen oppiaineen (esim. äidinkieli) asia, vaan kaikessa nykyaikaisessa oppimisessa on tavalla tai toisella kysymys monimediaisten tekstien tulkinnasta ja ymmärtämisestä. Opettajien pedagogisilla käytänteillä on kauaskantoiset vaikutukset siihen, miten oppilaat kehittävät omaa tekstimaailmaansa ja minkälaisia yhteyksiä oppilaat näkevät omilla tekstitadoillaan osana oppimisprosessia. Onkin tärkeää huomioida, että oppilaiden ajattelu ja kokemukset muovaavat niitä käytänteitä, joita heillä on erilaisissa toimintakonteksteissa. Yksi nuoruuden keskeisimmistä toimintakonteksteista on ilman muuta koulu ja se, miten oppilaiden oma mediamaailma ja asiantuntijuus ovat osa koulun maailmaa, antaa oppilaalle tärkeän signaalin hänen asemastaan tekstien käyttäjänä, tulkitsijana ja tuottajana. Tutkimuksen ensimmäisen vaiheen kyselyssä erityisenä mielenkiinnon kohteena ovat opetta-

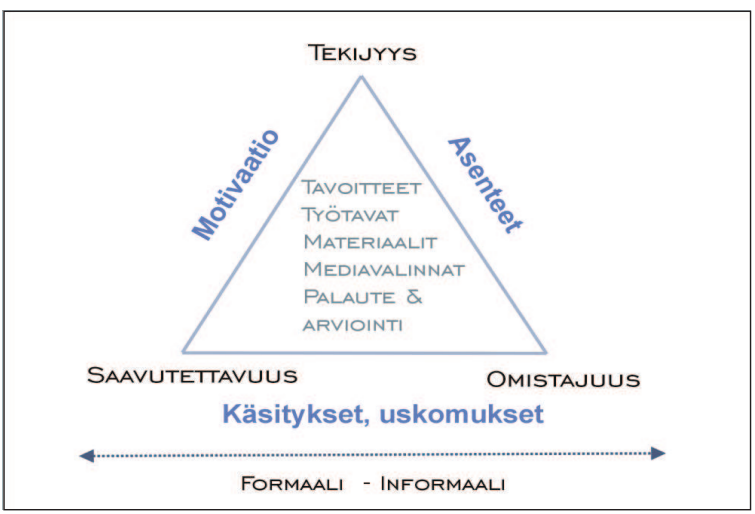
2 *Literacy*:n käsitettä lähestytään tässä tutkimushankkeessa myös tekstikäytänteiden ja lukutataitotapahtumien näkökulmasta.

jien pedagogiset käytänteet mutta myös heidän tekstikäytänteensä koulun ulkopuolella. Koska opettajien, niinkuin ihmisten yleensä, toimintaa ohjaa vahvastikin uskomukset, asenteet ja ajatukset, on myös niitä selvitetty käytänteiden kartoituksen ja kuvaamisen rinnalla.

Haaste kouluille on todella suuri jo siitäkin syystä, että monien opettajien omat media- ja tekstitaidot ovat hyvin vaihtelevia (ks. esimerkiksi Snyder 2002). Opettajiin verrattuna oppilaiden mediataidot ja mediamaisema saattavat olla hyvinkin monipuolisia, ja he voivat suhtautua luonnollisen mutkattomasti medioihin ja niiden yhteisölliseen ja viestinnälliseen toimintakulttuuriin. Oppilaiden jokapäiväiset mediataidot ovat laajalti hyödyntämättä jätetty resurssi, joka olisi mahdollista valjastaa osaksi opetuksen käytänteitä. Jos näin tehtäisiin, nuorten mediataidot voitaisiin laajentaa hyödyntämään myös tavoitteellista oppimista. Opettajien ja oppilaiden tavassa hahmottaa median maailmaa on kuitenkin melkoisen suuria eroja (ks. esimerkiksi Prensky 2006; Gee 2006). Jotkut koulutuksen tutkijat ovat huolestuneina todenneet, että missään muussa ammatissa ympäröivän maailman osaamisen ja ammattiin liittyvän taidon välinen kuilu ei voisi olla näin iso. Perinteisesti opettaja voi määrittää oman luokkahuoneensa käytänteet hyvinkin irrallaan sitä ympäröivästä maailmasta. (Bascia & Hargreaves 2000.) Tämän tutkimuksen yksi keskeisiä tavoitteita onkin selvittää, minkälaisia murroskohtia on löydettävissä koulun ja vapaa-ajan mediamaisemista. Mielenkiintoista on tutkia, minkälaisia murroskohtia ja käytänne-eroja löytyy esimerkiksi oppilaiden ja opettajien, äidinkielen ja vieraan kielten opetuksen, valmiiden oppimateriaalien ja oppilaiden tuottamien materiaalien välillä. Selvää on, että koulun ja vapaa-ajan käytänteiden ei tule olla samanlaisia, mutta koulun tulee olla tietoinen siitä maailmasta, jossa nuoret elävät, ja rakentaa nuorille luontevia käytänteitä osaksi oppimista. Vain sitä kautta oppiminen voi tulla merkityksselliseksi oppilaille.

3 MUUTTUVAN MAAILMAN PEDAGOGISIA HAASTEITA

Käytänteiden muuttamisessa on paljolti kyse suhtautumisesta tietoon. Tiedonkäsitys heijastuu opetuksen tavoitteissa ja käytetyissä materiaaleissa, mutta myös valituissa työtavoissa ja muun muassa siinä, kenen tekstejä tunneilla luetaan ja miten opettajien ja oppilaiden omat vapaa-ajan käytänteet otetaan osaksi luokkahuoneen käytänteitä.

KUVIO 1. Oppimistilanteen informaali ja formaali kehikko.

Kuviossa 1 on esitetty kehikko, jossa kolmion keskellä on ne opetukseen kiinteästi liittyvät elementit (saavutettavuus, omistajuus, tekijyys), jotka mahdollistavat tai rajaavat monipuolisen suhteen rakentumisen tietoon. Opetuksen tavoitteet ohjaavat sitä, millaisen tekemisen, käytänteiden ja oppimisen jatkumo opetuksesta syntyy. Materiaalivalinnoilla sekä arviointi-, ohjaus- ja palautekäytänteillä oppilaita ohjataan tietynlaiseen toimintaan ja ajatteluun. Varsinkin arviointi vaikuttaa käytänteisiin, sillä arvioinnilla legitimoidaan sitä, mitä pidetään tietona ja osaamisena. Arviointi

kohdistuu niihin asioihin, joita arvostetaan ja palkitsee sellaisesta osaamisesta, johon pyritään. Pedagogisten lähtökohtien on jo senkin vuoksi oltava harmonisessa suhteessa arvioinnin kanssa.

Jos tieto määritellään tiukasti tilanteiseksi ja nopeasti muuttuvaksi, myös arvioinnin on oltava joustavaa ja käytänteiltään uusiutuvaa (ks. Gee 2000; Kalantzis ym. 2003). Arviointi, joka keskittyy yksityiskohtien tietämiseen, tiedon kopiointiin ja tuloskeskeiseen mittaamiseen, ei ole kovin joustavaa, haastavaa eikä anna tietoa ongelmaratkaisutaidoista, ratkaisukeskeisiä strategioista tai selviytymisestä erilaisia strategioita vaativista oppimistehtävistä. Ei liene kovin epätavallista, että arviointi voidaan kokea irralliseksi tai pakolliseksi osaksi opetusta tai että se kohdistuu opetussisältöjen kannalta yksipuolisesti johonkin tiettyyn osaamisen alueeseen, esimerkiksi vieraissa kielissä kirjalliseen kielitaitoon ja rakenteiden hallintaan ja äidinkielessä kirjallisuuden hallintaan tai kirjoittamisen oikeakielisyyteen.

Mediavalinta on tärkeä osa pedagogisen kokonaisuuden suunnittelua ja vaikuttaa erityisesti materiaaleihin ja työtapoihin. Erilaisten medioiden mielekkäällä integraatiolla mahdollistetaan sekä yhteisöllistä että yksilön omiin tavoitteisiin sidostuvaa toimintaa luokassa ja sen ulkopuolella. Tavoitteiltaan monipuolinen opetus sisältää erilaisia oppimisen polkuja, joita pitkin erilaisten oppijoiden on mahdollista osallistua opetukseen täysivaltaisesti ja myös hyötyä siitä. Kaikki oppilaat eivät hahmota opittavia asioita samalla tavalla eivätkä heidän oppimisprosessinsakaan siten voi olla samanlaisia. Erilaisten medioiden ja työtapojen vaihtelulla erilaisille oppijoille annetaan mahdollisuus oman oppimisenpolkunsa rakentamiseen.

Kuten kuviossa 1 näkyy, kaikkia opetuksen valintoja ohjailee sekä opettajien että oppilaiden motivoituminen asiaan, heidän uskomuksensa, käsityksensä ja asenteensa sekä opittavaan aineeseen että oppimiseen yleensä. Osallistumisen taso ja motivaatio sekä uskomukset ja käsitykset saattavat vaihdella suurestikin erilaisissa informaaleissa tai formaaleissa tilanteissa. Englannin tunnilla vastentahtoisesti kieltä tuottava oppilas saattaa olla englanninkielisen

verkkoyhteisön aktiivinen toimija, joka käyttää vieraita kieliä sujuvasti, innostuneesti ja erilaisia viestinnän konventioita ja rekistereitä hyödyntäen.

Tutkimushankkeemme on siis laaja ja tutkittavat ilmiöt moniulotteisia ja osittain vaikeasti tutkittavia. Olemme konkretisoineet tutkimuksemme seuraaviin päätutkimuskysymyksiin:

1) Millaisiin lukemisen ja kirjoittamisen käytänteisiin (tekstikäytänteisiin) 9. luokan oppilaat ja opettajat sosiaalistuvat koulussa ja vapaa-ajalla?
2) Millaisia käsityksiä ja arvoja sisältyy opetussuunnitelmiin, oppimateriaaleihin sekä opetus- ja arviointikäytänteisiin?
3) Mikä on koulun perinteisten lukemisen ja kirjoittamisen sekä monimediaisten käytänteiden merkitys ja suhde opettajien ja oppilaiden arjessa?
4) Millaisia koulujen oppimisympäristöt ovat ja millaisia monimediaisia tekstikäytänteitä tukevia ympäristöjä niissä luodaan?
5) Miten eri osallistujat (esim. maahanmuuttajaoppilaat) rakentavat ja manifestoivat tekijyyttään, omistajuuttaan ja asiantuntijuuttaan tekstikäytänteissään?

Kuvaamme artikkelin seuraavissa luvuissa tutkimuksen surveyosuuden taustoja, tavoitteita ja rakennetta. Surveyn tavoitteena on siis luoda edustava yleiskuva sekä opettajien että oppilaiden teksti- ja mediakäytänteistä koulussa ja vapaa-aikana. Tutkimuksen jatkovaiheissa syvennetään tätä yleiskuvaa erilaisin laadullisin menetelmin, kuten haastattelemalla oppilaita ja opettajia, tekemällä interventioita luokkahuoneeseen ja sen ulkopuolelle sekä observoimalla erilaisia opetustilanteita.

4 OPETTAJAT JA OPPILAAT VASTAAJINA

4.1 KYSELYJEN RAKENNE

Kyselyjen periaatteellisena lähtökohtana oli, että vieraan ja äidinkielen välille ei tehdä eroa, vaan molempia oppiaineita tarkastellaan kieliaineina ja monimediaisten käytänteiden näkökulmasta

– toki yksittäisten kysymysten kohdalla on otettu huomioon oppiaineiden sisällölliset erot. Toinen kyselyjen lähtökohta oli, että opettajien ja oppilaiden kyselyjen rakenne ja kysymysten sisältö laaditaan mahdollisimman yhdenmukaiseksi. Näin saataisiin molempien näkökulmat esiin samaan tematiikkaan liittyvistä käsityksistä, asenteista ja toimintatavoista niiltä osin kuin näitä asioita on kyselyllä mahdollista selvittää. Useimmissa aikaisemmissa tutkimuksissa informantteina ovat olleet vain joko opettajat tai oppilaat (esim. Välijärvi & Linnakylä 2000; Luukka, Hujanen, Lokka, Modinos & Suoninen 2001; Taalas 2005).

Sekä oppilas- että opettajakyselyn rakenne on kolmijakoinen taulukon 1 mukaisesti. Kysymysten taustalla olevat periaatteet perustuvat kuvion 1 ajattelulle, ja kyselyn rakenne lähtee saavutettavuus-tekijyys-omistajuus -kolminaisuudesta suhteessa koulun ja vapaa-ajan materiaalehin, työtapoihin, arviointikäytänteisiin ja mediavalintoihin. Taustatiedoissa oppilailta kysytään perustietojen lisäksi heidän viimeisintä arvosanaa äidinkielessä ja ensimmäisessä vieraassa kielessä sekä mahdollista asumis- ja koulukokemusta ulkomailta. Heitä pyydetään myös itsearvioimaan näiden molempien kielten taitoa kouluasteikolla, esimerkiksi sitä, miten he omasta mielestään osaavat äidinkielellä laatia erilaisia tekstejä, lukea erilaisia mediatekstejä, keskustella ryhmässä ja puolestaan vieraalla kielellä hakea tietoa Internetistä, lukea lehtiä ja pelata pelisaiteilla ulkomaalaisten pelikavereiden kanssa. Opettajakyselyn taustatiedoissa puolestaan kysytään perustietojen lisäksi oppilasryhmien kokoa, opetus- ja teknologian käyttökokemuksen pituutta ja taajuutta sekä opetettavia aineita ja yhteistyöstä muiden aineiden opettajien kanssa.

TAULUKKO 1. Opettaja- ja oppilaskyselyn rakenne.

A. TAUSTATIEDOT	B. OPETUS	C. VAPAA-AIKA
• koulutus (vain opettajat) • kokemus (vain opettajat • kielitaito • teknologian käyttö	• materiaalit • työtavat • oppimistavoitteet • yhteistyö • palaute ja arviointi • asenneväittämät	• medioiden käyttö • tenologiataidot ja -tarpeet • tekstien kirjoittamin en ja lukeminen • asenneväittämät

Opetusta koskevissa kysymyksissä keskitytään opetuksessa käytettäviin materiaaleihin, työtapoihin, oppimistavoitteiden asettamiseen, palaute- ja arviointikäytänteisiin sekä opetusta, materiaaleja, tavoitteita, arviointia, teknologiaa, medioita, vapaa-aikaa ja monikulttuurisuutta koskeviin asenneväittämiin. Opettajalomake on näiden kysymysten, varsinkin tavoitteiden osalta, jonkin verran oppilaslomaketta pitempi ja seikkaperäisempi, vaikka materiaali-, tuotos- ja työtapakategoriat ovat molemmissa kyselyissä samat. Opettajia pyydetään myös oppilaita useammin valitsemaan tärkeimpinä, toimivampina tai yleisimpinä pitämänsä asiat vastauksistaan. Oppilailta puolestaan pyydetään esimerkiksi materiaalien kohdalla valitsemaan 3 oppimisen kannalta hyödyllisimpänä pitämäänsä materiaalia.

Sekä opettaja- että oppilaslomaketta pilotoitiin otostusta vastaavilla vastaajaryhmillä, joita olivat yksi 27 oppilaan 9. luokka, S2-oppilaiden luokka, äidinkielen ja kirjallisuuden opettajat ja vieraiden kielten opettajat. Oppilaslomaketta muutettiin opettajalomakkeen pilotoinnin jälkeen, ennen oppilaskyselyn pilotointia, ja sitä lyhennettiin ja kysymysten ymmärrettävyyttä parannettiin saadun palautteen perusteella. Oppilaslomakkeen kriteerinä oli, että suurin osa oppilaista pystyisi täyttämään lomakkeen yhden oppitunnin kuluessa. Opettajakyselyssä puolestaan pilotointi oli tärkeää kategorioiden monipuolisuuden ja osuvuuden varmistamiseksi. Lomakkeeseen vastaamista pyrittiin helpottamaan sillä, että molempien kyselyssä on niin pitkälle kuin mahdollista käytetty valmiita kategorioita. Vastausten moninaisuuden takaamiseksi jo-

kaisessa kysymyksessä on myös avokysymys muille mahdollisille materiaaleille, työtavoille tai käytänteille, vaikka muuten kyselyssä on vain muutamia kokonaan avoimia kysymyksiä.

Vapaa-aikaa koskevissa kysymyksissä pureudutaan molemmissa kyselyissä erilaisten medioiden käyttöön eri kielillä koulussa, työssä ja vapaa-aikana. Medioiksi tässä on käsitetty esimerkiksi erityyppiset lehdet, perinteiset mediat, tietokone- ja konsolipelit, messenger, skype ja opetusohjelmat. Lisäksi tässä osassa kysytään sekä oppilailta että opettajilta heidän viittä suosituinta televisio-ohjelmaansa ja nettisivustoaan. Kysymys on avoin ja se mahdollistaa myöhäisemmässä vaiheessa esimerkiksi erilaisten fokusryhmien löytämisen ja tutkimisen. Kyselyssä kysytään edellisen lisäksi erilaisten sähköisten medioiden ja palvelujen käyttötaitoa, eri medioiden käyttötarkoituksia sekä kirjoittamis- ja lukemistottumuksia. Koska tutkimusta halutaan jatkaa osittain samojen informanttien kanssa, molempien kyselyjen viimeisellä sivulla kysytään vastaajan kiinnostusta olla mukana tutkimuksessa jatkossa, esimerkiksi haastateltavana, sekä hänen yhteystietojaan.

4.2 KYSELYTUTKIMUKSEN OTOSTAMINEN JA AINEISTON KERUU

Kyselylomakkeen avulla toteutetun kartoituksen tavoitteena on tuottaa tilastollisesti yleistettäviä tuloksia tutkimuksen kohderyhmistä. Niinpä edustavan otoksen suunnitteluun ja tutkimuksen käytännön toteutukseen kiinnitettiin projektissa erityistä huomiota. Kartoituksessa oli kolme eri kohderyhmää – samalla nämä ovat ne perusjoukot, joihin tulokset pyritään yleistämään:

- suomenkielisten peruskoulujen 9-luokan oppilaat
- yläkoulussa opettavat äidinkielen ja kirjallisuuden opettajat (äidinkieleltään suomalaiset)
- yläkoulussa opettavat vieraiden kielten opettajat (ml. toinen kotimainen kieli)

4.2.1 Oppilaiden otanta

Perusjoukoksi, johon oppilaskyselyn tulokset halutaan yleistää, määriteltiin suomenkielisissä kouluissa opiskelevat 9-luokkalaiset. Tutkimuksessa eivät ole mukana ruotsin kielellä opetusta antavat koulut, erityiskoulut, kielikoulut sekä aivan pienet koulut, joissa 9. luokalla on alle 11 oppilasta. Perusjoukon kooksi muodostui noin 55 000 oppilasta, josta otokseen poimittiin 2 000 oppilasta. Oppilasotannan suunnitelman laativat Koulutuksen tutkimuslaitoksen otannan asiantuntijat (TOLP-otannasta tarkemmin ks. Puhakka 2006).

Otostamisessa käytettiin kaksivaiheista ryväsotantaa, jossa ensin valittiin koulut valtakunnallisesta oppilaitosrekisteristä. Valintaa varten maa jaettiin osiin (ositteisiin), jotta koulujen alueellinen edustavuus taattaisiin; ositus parantaa myös kartoituksen informaatioarvoa ja vähentää otostamisesta aiheutuvaa vääristymää tuloksissa verrattuna siihen, että kouluista olisi otettu yksinkertainen satunnaisotos (Puhakka 2006). Osat, joihin maa jaettiin ovat samat, joita Tilastokeskus ja EU käyttävät tilastointiensa perustana ja joita käytetään myös suomalaisissa koulutustutkimuksissa. Maantieteelliset ositteet (alueet) olivat: Etelä-, Pohjois-, Itä- ja Länsi-Suomi, joista kouluja poimittiin otokseen niiden koulumäärän mukaisessa suhteessa (Etelä-Suomesta siis eniten). Toinen ositetyyppi oli koulun sijainti joko kaupungissa (ml. taajamat) tai maaseudulla: otokseen poimittiin kouluja kummastakin niin, ettei kumpikaan ole yliedustettuna otoksessa. Myös koulun oppilasmäärä otettiin otannassa huomioon siten, että eri kokoisilla kouluilla oli oppilasmääränsä mukainen mahdollisuus tulla valituiksi. Koulujen kokonaismääräksi tuli yhteensä 101.

Kaksivaiheisen ryväsotannan toisessa vaiheessa kustakin koulusta valittiin yksi kokonainen opetusryhmä tutkimukseen – kouluja ohjeistettiin järjestämään kysely aina opetusryhmä B:lle, paitsi jos koulussa oli vain yksi opetusryhmä. Ryhmien keskimääräiseksi kooksi arvioitiin etukäteen noin 20 oppilasta, joten yhteensä oppilaita oli otannassa suunnitelmien mukaan 101 x 20

eli 2020 oppilasta (vrt. taulukko 2). Otannan koon arvioinnissa otettiin huomioon myös Koulutuksen tutkimuslaitoksen aikaisempi kokemus oppimissaavutusten tutkimuksista, joten tutkimuksessa päädyttiin useimpia oppimissaavutustutkimuksia suurempaan otoskokoon (Puhakka 2006).

4.2.2 Opettajien otanta

Otannan tavoitteena oli saada tilastollisesti edustava otos yläkoulun yhdeksäsluokkalaisia opettavista kielenopettajista. Kyse on itse asiassa kahdesta erillisestä otoksesta, joista toiseen kuuluvat vieraan kielen ja toiseen äidinkielen opettajat. Toisin kuin oppilasotannassa perusjoukon tarkan koon ja siihen kuuluvien opettajien määrittely ei ole kovin yksinkertaista. Mikään taho ei ylläpidä kattavaa rekisteriä kaikista Suomen yläkoulussa työskentelevistä kielenopettajista; vielä vaikeampaa on etukäteen saada selville, ketkä näistä opettavat tiettynä vuonna 9-luokkalaisia.

Täydellisin rekisteri yläkoulussa työskentelevistä opettajista löytyy opettajajärjestöjen jäsenrekistereistä, tässä tapauksessa Äidinkielen Opettajain Liitosta (ÄOL) ja Suomen kieltenopettajien liitosta (SUKOL). ÄOL arvioi, että yli 95% kaikista äidinkielen opettajista Suomessa kuuluu liittoon (ÄOL:n toiminnanjohtajan henkilökohtainen tiedonanto 6.3.2006). Koska kielenopettajien järjestäytymisaste on siis hyvin korkea, edustaa käytössämme ollut rekisteri varsin hyvin perusjoukkoa. Jos kuitenkin halutaan olla tarkkoja, käytännön perusjoukkomme on opettajajärjestöihin kuuluvat yläkoulujen äidinkielen ja vieraiden kielten opettajat.

Sukol:in rekisterissä oli keväällä 2006 yhteensä 2642 yläkoulussa toimivaa vieraan kielen opettajaa ja ÄOL:llä puolestaan 1241. Tietoa siitä, ketkä näistä opettavat 9-luokkalaisia ei kummallakaan liitolla ollut saatavilla. On kuitenkin tiedossa, että ellei kyse ole todella isosta koulusta, opettajat yleensä opettavat kaikkia yläkoulun luokkia. Varmuuden vuoksi kyselylomakkeeseen lisättiin taustakysymys, jolla tarkistettiin, että opettaja oli opettanut 9-luokkalaisia viimeisen kahden vuoden aikana. Kummastakin

rekisteristä otettiin tasaväliotannalla 1000 henkilöä. Tavoite oli saada 400 vastausta kummaltakin ryhmältä, koska tällöin otannasta johtuva virhe tuloksissa jää noin viiteen prosenttiin. Postitse lähetettävissä kyselyissä vastausprosentit ovat yleensä muutaman kymmenen prosentin luokkaa, joten tämän johdosta päädyttiin lähettämään kysely 1000:lle opettajalle per ryhmä.

4.3 KYSELYTUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Oppilaskyselyn aluksi otantaan mukaan tulleisiin kouluihin otettiin yhteyttä ja kysyttiin niiden halua osallistua; kieltäytyneiden koulujen tilalle otettiin otantasuunnitelman mukainen varakoulu. Varsinainen kysely toteutettiin oppilaiden osalta toukokuussa 2006. Suurimmassa osassa kouluja kyselyn järjestelyistä vastasi koulun nimeämä yhteyshenkilö (kieltenopettaja tai luokanvalvoja), mutta joka neljännessä tapauksessa joku TOLP-ryhmän jäsen matkusti henkilökohtaisesti paikan päälle toteuttamaan kyselyn. TOLP-tutkijat tekivät paikan päällä muistiinpanoja kyselyn järjestämisestä ja siihen mahdollisesti liittyneistä ongelmista, mitä voitiin hyödyntää esim. poistettaessa epäluotettavia vastauslomakkeita aineistosta. Kyselyyn vastaamiseen annettiin aikaa yksi oppitunti sekä tarvittaessa seuraava välitunti.

Opettajakyselyt postitettiin otokseen tulleiden opettajien kotiosoitteeseen huhtikuussa 2006. Kyselyn mukana lähetettiin vastaajille tarkempaa tietoa tutkimuksesta sekä valmis palautuskuori. Kyselyjä myös jaettiin kieltenopettajille oppilaskyselyyn osallistuneissa kouluissa, kun tutkijat vierailivat kouluissa keräämässä oppilaskyselyn aineistoa. Vastausprosenttia pyrittiin parantamaan myös lupaamalla arpoa vastaajien kesken pieniä palkintoja (kuten elokuvasarjalippuja ja lahjakortteja kirjakauppoihin). Vastaamatta jättäneille lähetettiin yksi muistutuskirje toukokuun lopussa.

Taulukko 2 osoittaa, että oppilasotannassa päästiin erittäin hyvään tulokseen, joten sen tulokset ovat yleistettävissä kaikkiin suomenkielisissä kouluissa opiskeleviin 9.-luokkalaisiin. Vaikka hyväksyttävästi lomakkeen täyttäneiden oppilaiden määrä jää hie-

man tavoitteesta, tämä ei ole ongelma, koska alkuperäinen tavoite (2000 oppilasta) oli varmuuden vuoksi suurempi kuin laskennallinen minimi.

TAULUKKO 2. Koulujen ja oppilaiden lukumäärät alueittain suunnitellussa ja toteutuneessa otoksessa.

EU:n luokitusjärjestelmän mukaiset alueet	SUUNNITELTU OTOS		TOTEUTUNUT OTOS	
	Kouluja	Oppilaita	Kouluja	Oppilaita
1. Etelä-Suomi	47	940	49	820
2. Länsi-Suomi	25	500	25	438
3. Itä-Suomi	14	280	14	238
4. Pohjois-Suomi	15	300	14	227
Yhteensä	101	2 020	102	1723

Opettajakyselyyn vastasi 408 äidinkielen ja kirjallisuuden ja 318 vieraiden kielten opettajaa (vastausprosentit olivat siis 40,8 ja 31,8), mikä täyttää suurin piirtein asetut määrälliset tavoitteet. Iso ja avoin periaatteellinen ongelma kaikissa kyselyissä on vastausprosentin jääminen kauaksi 100 prosentista. Mikäli vastaamatta jääneet vaihtelevat tutkittujen ominaisuuksien suhteen satunnaisesti, tästä ei aiheudu ongelmaa, mutta jos he jotenkin systemaattisesti poikkeavat vastanneista, syntyy tuloksiin vinoumaa. Tätä on yleensä varsin vaikea todistaa puoleen tai toiseen. Jos oletetaan, että vastaamatta jääneet opettajat eivät ratkaisevasti eroa vastanneista, voidaan tulokset tietyin varauksin yleistää koskemaan kaikkia yläkoulun kielenopettajia Suomessa. Lisäksi oppilaiden ja opettajien antamia vastauksia samoihin kysymyksiin voidaan perustellusti vertailla.

Vielä on todettava, että vieraiden kielten opettajien otos kattaa kaikki muut kielet paitsi äidinkielen. Erillisiä otoksia ei otettu esimerkiksi englannin ja ruotsin opettajista, koska heidän erottamistaan vaikeuttaa muun muassa se, että monet opettavat useampaa kuin yhtä kieltä. Vieraan kielen opettajia täytyy siis käsitellä yhtenä ryhmänä, vaikka suuntaa antavia analyysejä eri kielten välisistä käytänteistä voidaan tehdä. Aineistojen kokojen perusteella

edustavia vertailuja voidaan tehdä äidinkielen opettajien ja vieraiden kielten opettajien välillä.

5 MITEN TÄSTÄ ETEENPÄIN?

Kyselyllä onnistuttiin tavoittamaan edustava otos suomalaisten yhdeksäsluokkalaisten ja heidän äidinkielen ja vieraiden kielten opettajiensa tekstikäytänteistä sekä koulussa että sen ulkopuolella. Aineiston mielenkiintoisuutta lisää juuri se, että mukana on sekä opettajat että oppilaat, koulu ja vapaa-aika sekä äidinkielen ja vieraankielen opetus. Tietääksemme koko maata kattavaa sekä opettajia ja oppilaita koskevaa aineistoa opetuksen käytänteistä ja esimerkiksi median käytöstä ei ole aikaisemmin kerätty. Isot kartoitustutkimukset, esimerkiksi television katselutottumuksista tai Internetin käytöstä ovat yleensä määrällisiä ja antavat hyvän, mutta kapean, yleiskuvan asioiden tilasta.

Ensimmäisenä isona haasteena on valtavan datan analysointi, jotta sieltä voidaan nostaa mielenkiintoisia ja merkittäviä alueita lähempään tarkasteluun. Ensimmäisenä tehtävänä on yleiskatsauksen luominen käytössä oleviin oppimateriaaleihin ja työtapoihin, opettajien ja oppilaiden käsityksiin opetustilanteiden tavoitteista sekä ohjaus- ja arviointikäytänteistä, opettajien ja oppilaiden vapaa-ajalla lukemiin ja kirjoittamiin teksteihin, eri kielten käyttöön ja erilaisten medioiden läsnäoloon. Erityisen mielenkiintoinen analyysin kohde ovat muun muassa opettajien ja oppilaiden yhtenevät tai eroavat käsitykset opetustilanteiden käytänteistä, kuten myös erot ja yhtäläisyydet heidän vapaa-ajan tekstikäytänteissään. Opettajien vapaa-ajan tekstikäytänteet ovat jopa ainutkertaista tutkittavaa, sillä niistä on hyvin vähän aiempaa tutkimustietoa. Mielenkiintoista on myös selvittää, minkälaisin tavoittein opettajat ylipäänsä opetustyötä tekevät ja miten nämä tavoitteet heijastuvat käytetyissä materiaaleissa ja mediavalinnoissa (ks. taulukko 1). Tarkemmat oppimateriaalianalyysit ja opetussuunnitelmiin liitty-

vä tutkimus ovat osa tätä tutkimushanketta ja auttavat osaltaan ymmärtämään opetukseen liittyviä lainalaisuuksia.

Syksyllä 2007 on tarkoitus käynnistää tutkimuksen laadullinen vaihe, jolloin yhdessä opettajien ja oppilaiden kanssa tehdään erilaisia tutkimusinterventioita kouluissa. Tällaisia interventioita ovat kyselyn esiin nostamien aihepiirien tarkempi selvittäminen esimerkiksi median käytön, oppilaiden asiantuntijuuden kehittymisen, arviointikäytänteiden ja maahanmuuttajaoppilaiden osalta. Tutkimuksen aineistoa on tarkoitus laajentaa jatkossa Suomen ruotsinkielisiin kouluihin mutta myös muihin maihin, esimerkiksi Ruotsiin, ja lisätä sitä kautta tutkimusaineiston kansallista ja kansainvälistä vertailtavuutta. Yhteistyössä eri alueiden toimijoiden kanssa tavoitteenamme on hyödyntää tutkimustuloksia esimerkiksi opettajankoulutuksessa, oppimateriaalien kehitystyössä ja ylipäätään äidinkielen ja vieraiden kielten opetuskäytänteiden kehittämisessä.

Tutkimushankkeen lähtökohtana on alusta alkaen ollut monenlaisten kielikoulutusta koskevien murroskohtien tunnistaminen ja analysointi. Haasteellista on ollut erilaisten teoreettisten havaintojen operaationalistaminen pedagogisen toiminnan tutkimukseen ja jatkossa todellisena haasteenamme on pystyä soveltamaan tätä nyt rakentamaamme tutkimustietoa pedagogiseen kehittämiseen. Nähtäväksi jää, miten hyvin pääsemme tällä tutkimuksella kiinni siihen, miten koulu vastaa tietointensiivisen yhteiskuntamme sille asettamiin haasteisiin ja miten tämä tutkimus antaa vastauksia ja tukea näihin haasteisiin vastaamisessa.

KIRJALLISUUS

Bascia, N. & A. Hargreaves 2000. Teaching and leading on the sharp edge of change. Teoksessa N. Bascia & A. Hargreaves (toim.). *The sharp edge of educational change. Teaching, leading and the realities of reform.* New York: RoutledgeFalmer.

Gee, J.P. 2000. Identity as an analytic lens for research in education. *Review of Research in Education,* 25, 99–125.

Gee, J. P. 2006. *Skolsystemet hör hemma i 1800-talet*. KK-Stiftelsen. Kollegiet. [Online] [Luettu 12.2.2007.] Saatavissa: http://www.kollegiet.se/.
Kalantzis, M., B. Cope & A. Harvery 2003. Assessing multiliteracies and the new basics. *Assessment in Education,* 10 (1), 15–26.
Kern, R. 2000. *Literacy and language teaching*. Oxford: Oxford University Press.
Luukka M-R., J. Hujanen, A. Lokka, T. Modinos, S. Pietikäinen & A. Suoninen. 2001. *Mediat nuorten arjessa: 13–19 -vuotiaiden nuorten mediakäytöt vuosituhannen vaihteessa.* Jyväskylän yliopisto: Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
Prensky, M. 2006. *"Don't bother me mom – I'm learning"*. New York: Paragon House.
Puhakka, E. 2006. ToLP-hankkeen otantaraportti. Koulutuksen tutkimuslaitos. Tolp-tutkimusryhmän sisäinen raportti.
Snyder, I. (toim.) 2002. *Silicon literacies. Communication, innovation and education in the electronic age*. New York: Routledge.
Taalas, P. 2005. *Change in the making. Strategic and pedagogical challenges of technology integration in language teaching.* Jyväskylän yliopisto: Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
Välijärvi, J. & P. Linnakylä (toim.) 2002. *Tulevaisuuden osaajat. PISA 2000 Suomessa*. Jyväskylän yliopisto: Koulutuksen tutkimuslaitos.